

דף הרחבות לנושא –

דיני מוקצה (שיעור 14)

טלטול מן הצד

יחידה מספר 50

❖ האם הדברים תלויים במחלוקת הרמב"ם והר"ן?

בשיעור אנו לומדים על כך שלפי הגר"ז מלאדי והחזון איש מותר לטלטל מוקצה מן הצד רק אם המוקצה כבר מונח על החפץ שמותר לטלטלו, או סמוך לו. לכאורה ברמב"ם משמע כדבריהם –

רמב"ם הלכות שבת פרק כה הלכה יד

שני דברים אחד אסור לטלטלו ואחד מותר לטלטלו, והן סמוכים זה לזה, או זה על זה, או זה בזה, ובזמן שמטלטלין אחד מהן יטלטל השני – אם היה צריך לדבר שמותר לטלטלו, מטלטלו, ואף על פי שדבר האסור מיטלטל עמו. ואם היה צריך לטלטל דבר האסור – לא יטלטלנו באותו דבר המותר

הלכה טו

כיצד פנה שהיתה טמונה בתבן וחררה שהיתה על גבי גחלים תוחבן בכוש או בכרכר ונוטלן, ואף על פי שהתבן והגחלים ננערים בשבת בשעת נטילה. וכן לפת או צנונות שהיו טמונים בעפר, ומקצת העלים מגולים – שומטן בשבת בעלה שלהן, ואף על פי שהעפר ננער, אבל אם היה ככר או תינוק על גבי האבן או על גבי הקורה לא יטלטל האבן או הקורה בככר או בתינוק שיש עליה וכן כל כיוצא בזה

הרמב"ם מגדיר את היתר הטלטול מן הצד באופן שהציג הגר"ז. אם החפצים סמוכים וכדו', מותר לטלטל לצורך הדבר המותר, למרות שזה מטלטל עמו את המוקצה. אך מכאן אין היתר לטלטל חפץ מותר, להביאו למוקצה, ולטלטל את המוקצה בעזרתו.

ברם יש לציין שבלשון הר"ן נשמע כדברי הט"ז –

הר"ן על הר"ף מסכת שבת דף כ עמוד ב

טלטול מן הצד מיקרי כי האי גוונא דאמרי שעל ידי דבר הניטל מטלטל דבר שאינו ניטל

❖ הגדרת "טלטול מן הצד" לפי רש"י

בסוגיית היתר טלטול המת רש"י הגדיר את הטלטול מן הצד –

רש"י מסכת שבת דף מג עמוד ב

מן הצד - כלאחר יד

כבר שם רש"י מגדיר את הטלטול מן הצד כטלטול כלאחר יד! לכאורה רש"י לומד כדברי בעל המאור, ומשווה בין טלטול מן הצד וטלטול כלאחר יד.

יתכן שרש"י למד את ההגדרה הזאת ממקור נוסף. מדברי רבים מהראשונים עולה שהבינו שטלטול מן הצד הוא טלטול בעזרת חפץ נוסף. אך בסוגיה אחרת, בהקשר של איסור בונה, רש"י מפרש –

רש"י מסכת שבת דף מז עמוד ב

מן הצד - מפני שאינה תקועה, ומהדקה בחוזק קרי לה מן הצד - כלומר על ידי שינוי

בלא להיכנס לפרטי הסוגיה, בסוגיה זו קשה לבאר ש"מן הצד" הוא – בסיוע חפץ נוסף. בהכרח "מן הצד" בסוגיה שם הוא – בשינוי.

יתכן שלאור זאת רש"י הבין ש"מן הצד" אינו ייחודי לטלטול החפץ בעזרת חפץ אחר, אלא כל טלטול באופן שאינו ישיר נקרא "טלטול מן הצד", בדומה לדברי בעל המאור.

❖ מקום נוסף בו דברי הרמב"ן והר"ן באים לידי ביטוי

בשיעור למדנו שישנה מחלוקת בין הרמב"ן והר"ן אם היתר טלטול בגופו רחב יותר מטלטול מן הצד. הרמב"ן והר"ן חלקו על הדין שהציע הרא"ש במקום נוסף –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנז עמוד ב

רבי שמעון בן יוחי אומר: היתה בהמתו טעונה שליף של תבואה - מניח ראשו תחתיה, ומסלקו לצד אחר, והוא נופל מאליו

חברותא שבת דף קנז עמוד ב

תניא: רבי שמעון בן יוחי אומר: היתה בהמתו טעונה בשבת שליף [משוין] של תבואה שהיא טבל, והוא רוצה לפרוקו מעליה, לא יטלו בידו. דהא מוקצה הוא. אלא מניח ראשו תחתיה של התבואה, ומסלקו בראשו לצד אחר, ומתוך כך הוא [השליף] נופל מאליו

רשב"י אומר שמותר לסייע לבהמה להסיר ממנה את התבואה (שהיא מוקצה באותו שלב) על ידי הנעת ראשו. מדוע?

חידושי תלמיד הרמב"ן מסכת שבת דף קנז עמוד ב¹

נראה לומר דמכניס ראשו תחתיה אפילו בעלמא שרי, שטלטול שבגופו לא גזרו בו רבנן, כדתנן בפי תולין (קמ"א א') הקש שעל גבי המיטה – לא ינענענו בידו, אבל מנענע בגופו

תלמיד הרמב"ן ביאר את הברייתא כדברי הרא"ש – חז"ל מעולם לא אסרו את טלטול המוקצה בעזרת אברים אחרים. טלטול שבגופו מותר לגמרי, ולכן זהו פתרון מתבקש להסרת התבואה מגב הבהמה. אך הרמב"ן עצמו הסביר אחרת –

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף קנא עמוד א

הא דתניא לקמן בפי בתרא (קנ"ד ב') בשליף של תבואה מכניס ראשו תחתיה ומסלקו לצד אחד, משום צער בעלי חיים התירו כן

וכן הר"ן פירש כרמב"ן –

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף סו עמוד ב

היתה בהמתו טעונה שליף תבואה. של טבל: מכניס ראשו תחתיו ומסלקו לצד אחר. ומשום צער בעלי חיים הוא דשרינן טלטול כי האי גוונא

כלומר, לפי הרמב"ן והר"ן אסור לטלטל בגופו, וההיתר להפיל את התבואה מגב הבהמה נפסק משום צער בעלי חיים בלבד. ולכאורה מדבריהם עולה כשיטת החזון איש. לפי הרא"ש ותלמיד הרמב"ן – חז"ל מעולם לא אסרו לטלטל מוקצה בעזרת גופו, שלא בידיים.

❖ ביאור החזון איש את דברי הרא"ש

חזון איש אורח חיים סימן מז אות יב

רא"ש פרק ג' דשבת סימן יט ולא קשיא, דהתם אף טלטול אין כאן וכו' אבל בקש אינו מטלטל אלא בגופו וכו'. אין כוונת הרא"ש לחלק בין טלטול ביד לטלטול בגוף, דכי היכי דבטלטול גמור אין חילוק אי מטלטל ביד או בשאר אבריו, הכי נמי לענין טלטול מן הצד אין לחלק בין יד לשאר אבר. אלא כוונת הרא"ש שאין שכיבה על הקש שם טלטול הקש, אלא שם תשמיש השכיבה. הלכך, אף אם כוונת השוכב לנער את הקש – מותר, שהוא דבר נמשך מפעולת השכיבה, מה שאין כן בטלטול מת במיטה, דבאמת יש כאן טלטול שניהם, ולא יזה מהן שמתכוון מתייחס אליו עיקר הטלטול

¹ המדפיסים קדומים הדפיסו בתוך חידושי הרמב"ן גם חידושים של תלמידיו. במהדורות החדשות חלקים אלו סומנו באופן ברור (בכתב קטן יותר וכדו'), או שהושמטו מהספרים כליל

שימו לב למשפטים שהחזון איש מצטט מהרא"ש. נראה שהחזון איש בחר את המשפטים הללו בקפידה. הרא"ש כתב שני דברים, בבואו לחלק בין סוגיית הקש שעל המיטה וסוגיית טלטול מן הצד (בעזרת השפוד וכו'). –

א. "דהתם אף טלטול אין כאן".

ב. "אינו מטלטל אלא בגופו".

המשנה ברורה ויתר הפוסקים כמותו מתמקדים בחלק השני – "אינו מטלטל אלא בגופו", ומבינים שזהו המשפט שמסביר את הדברים שהרא"ש כתב קודם לכן – "דהתם אף טלטול אין כאן". מדוע מוצדק לומר שאין כאן טלטול? מכיוון שזהו טלטול בגופו בלבד (כפי שלמדנו בשיעור מדברי הגרש"ז – טלטול שמעולם לא הוגדר כטלטול לעניין איסור מוקצה). על סמך זאת התירו טלטול בגופו.

החזון איש מתמקד בחלק הראשון – "אף טלטול אין כאן" – האדם אינו מבצע פעולה של טלטול, אלא של שכיבה. "אינו מטלטל אלא בגופו", אינו מתכוון לומר שטלטול בגופו בכוונה מותר. הכוונה היא שאין כאן טלטול. אז מה מניע את הקש? גופו. זה נכון. אך ההיתר הוא מצד שאינו מטלטל, לא מצד שהפעולה נעשית בגופו.